

Bezuinigen en tegelijkertijd werk scheppen?

Een mogelijkheid voor het midden van de jaren tachtig

PROF. DR. D.B.J. SCHOUTEN – DR. A.B.T.M. VAN SCHAİK*

Het macro-economische beleid van het kabinet-Lubbers wordt in hoge mate gedetermineerd door het uitgangspunt dat het financieringstekort van de overheid en de collectieve-lastendruk moeten worden verlaagd. Dit resulteert in een deflatoire politiek die, als zij onverminderd wordt voortgezet, in het midden van de jaren tachtig slechts een verdere daling van de werkgelegenheid en een teruggang van de consumptieve bestedingen belooft. Volgens de auteurs van dit artikel is het mogelijk deze nationale verarming te voorkomen zonder dat het uitgangspunt van vermindering van het financieringstekort wordt losgelaten. Dit effect kan worden bereikt door een afgewogen combinatie van loonmatiging, belastingverlaging en arbeidstijdverkorting. De auteurs tonen met behulp van een eenvoudig (vraag)model, dat voor de huidige situatie van onderbezetting actueel is, aan dat op deze wijze een beleidsmix is samen te stellen die voor de jaren tachtig meer uitzicht biedt dan ongewijzigde voortzetting van het huidige beleid.

1. Inleiding

De vooruitzichten voor de werkgelegenheid zijn ook de komende jaren in mineur. Deze crisis blijft voortduren en is inmiddels tot in alle hoeken van het maatschappelijk leven voelbaar. Ook aan de economische wetenschap en met name aan de economische modellenbouw is de werkgelegenheids crisis niet voorbijgegaan. In dit weekblad is hiervan de laatste maanden herhaaldelijk getuigd.

In dit artikel nemen wij graag de handschoen op die de secretaris-generaal van het Ministerie van Economische Zaken onlangs in dit blad heeft uitgeworpen door te stellen dat „nieuwe analyses van modelmatige of andere aard” ontwikkeld dienen te worden die licht werpen op een effectieve aanpak van de werkloosheid, waarvoor „zowel in kwantitatief als in kwalitatief opzicht zeer grote veranderingen nodig zijn” 1). De modellen van het Centraal Planbureau – zo suggereert hij – bieden zulke „nieuwe analyses” kennelijk niet.

Het artikel van de secretaris-generaal is in zoverre onbevredigend dat hij niet aangeeft *waarom* de modellen van het Centraal Planbureau tot zulke pessimistische uitkomsten leiden. Uit de economische theorie zijn toch inzichten bekend die meer aangrijpingspunten voor het uitstippelen van een effectief werkgelegenheidsbeleid te bieden hebben. Waar ligt dat dan aan? Is hier soms sprake van een blindvaren op de voorschriften van de econometrie of zijn andere motiveringen in het spel?

In dit artikel zullen wij een gedachtengang presenteren waarvan de uitkomsten ook door de tegenwoordige beleidsvoorbereiders kunnen worden onderschreven. In feite gaat het hier om een redenering langs de lijnen van een oud (keynesiaans) vraagmodel voor de open volkshuishouding dat is toegespitst op de situatie van dit moment, het midden van de jaren tachtig dus. We zullen laten zien dat onze wetenschap nog voldoende mogelijkheden biedt om tot een aanbeveling te komen voor een „uitgewogen”

beleid dat wél werkgelegenheidsperspectieven kan bieden *zonder dat* de financiële randvoorwaarden worden overschreden. Voor alle duidelijkheid wordt dit model in de volgende paragraaf in zijn geheel gepresenteerd. Maar lezers die hier minder in geïnteresseerd zijn, kunnen deze paragraaf zonder bezwaar overslaan.

2. Het rekenmodel

De verkenning vindt, zoals gezegd, plaats met behulp van een vraagmodel voor de open volkshuishouding. Zo'n model heeft een erg eenvoudige structuur. Daardoor zijn de achtergronden van onze vooruitzichten voor de komende jaren goed bespreekbaar. Dit is belangrijk omdat met de toepassing van het vraagmodel weer afstand wordt genomen van de in opkomst zijnde inzichten (zo men wil de „nieuwe gewoontewijsheden”) van aanbodeconomen en monetaristen.

Het te presenteren model genereert de gemiddelde jaarlijkse tendenties voor de middellange termijn (3 à 4 jaren). Elders is aangetoond dat zo'n modelopzet de uitkomsten van veel ingewikkelder rekenmodellen goed kan benaderen 2). Ook ons model is uiteraard numeriek gespecificeerd omdat we de feitelijke ontwikkeling van onze economie willen onderzoeken. De empi-

* De auteurs zijn verbonden aan de vakgroep Algemene Leer en Geschiedenis van de Economie van de Katholieke Hogeschool Tilburg. Het artikel is geschreven binnen het kader van het voorwaardelijk financieringsprogramma *Evenwicht en onevenwicht in vraag en aanbod*, KHT, 45, 44; I.

1) F.W. Rutten, Een gedeeltelijke wending ten goede, *ESB*, 4 januari 1984, blz. 7.

2) A.B.T.M. van Schaik, *Inleiding tot de empirische macro-economie*, deel 2, Groningen, 1983, hoofdstuk 5.

rische invulling is evenwel niet verkregen door het model met behulp van de statistiek op het verleden aan te passen. Dat zou ook moeilijk kunnen, omdat uit de tijdreeksen voor de gehele periode 1950-1980 waarschijnlijk geen model kan worden gedestilleerd dat de historisch gezien unieke situatie van vandaag de dag goed kan nabootsen 3). Aan de empirie wordt in onze opvatting bij deze middellange-termijnverkenning desalniettemin in voldoende mate recht gedaan door goed te letten op de feitelijke waarden van cruciale verhoudingsgetallen en elasticiteiten. Bij de specificatie van het model is daarop dan ook de aandacht geconcentreerd – ons realiserend dat niets exact zeker is, ofschoon recente ontwikkelingen bepaalde verbanden wel erg voor de hand doen liggen.

De keuze voor het vraagmodel is ons vooral ingegeven door het ervaringsfeit dat het braakliggen van zowel arbeid als kapitaal lange tijd nauwelijks een zichtbaar effect heeft gehad op de feitelijke ontwikkeling van lonen en prijzen. Zo lijkt de looninflatie sterk vertraagd en onbestemd te reageren op de toestand en de beweging van de arbeidsmarkt. Daarnaast blijkt de kosteninflatie maatgevend te zijn voor de prijsontwikkeling, zonder dat de onbenutte productiecapaciteit via prijsaanpassingen naar beneden wordt weggewerkt. Kennelijk volgt de loon- en prijsinflatie in hoge mate haar eigen weg. De volgende relaties traceren dit autonome parcours:

$$\text{loonvoet: } \dot{p}_1 = \dot{p} + \dot{h} + \dot{p}_m \quad (1)$$

$$\text{afzetprijsspeil: } \dot{p} = 0,5(\dot{p}_1 - \dot{h}) + 0,5\dot{p}_m + \dot{p} \quad (2)$$

Hierin zijn:

p_1 = loonvoet (van bedrijven, per arbeidsjaar);

p = afzetprijsspeil;

h = arbeidsproductiviteit;

p_m = wereldprijsspeil (in geldens).

We werken vooral met procentuele veranderingen (groei-voeten). Dit is conform de opzet van de bekende „kerngegevens” van het Centraal Planbureau. Aan de punt (.) boven het symbool kan men zien dat het een groei-voet betreft. De onderstreepte symbolen hebben betrekking op exogene variabelen. De laatste termen in de bovenstaande vergelijkingen symboliseren dus de (eventuele) autonome veranderingen van respectievelijk de loonvoet en de afzetprijsspeil 4).

Aldus geformuleerd vormen de autonome loonmutaties een correctie op het normaliter in de pas lopen van de reële lonen met de ontwikkeling van de produktiviteit en zijn de autonome prijsmutaties op te vatten als een correctie op de normale volledige doorberekening van de kosten in de prijzen. Daarmee volgen we de lijnen zoals die eerder zijn uiteengezet in *Inleiding tot de empirische macro-economie* 5).

Als men de bovenstaande vergelijkingen in elkaar substitueert, ontstaat een uitdrukking (semi-herleide vorm) die karakteristiek is voor het vraagmodel van de open volkshuishouding:

$$\dot{p} = \dot{p}_m + 2\dot{p} + \dot{p}_1 \quad (2a)$$

Hieruit blijkt namelijk dat de binnenlandse prijsinflatie *uitsluitend* afhankelijk is van krachten (impulsen) die in de sfeer van de loon- en prijsvorming optreden, in casu dus van autonome loon- en prijsimpulsen en mutaties van de wereldprijzen. Een belangrijke consequentie hiervan is dat óók de categoriale inkomensverdeling enkel en alleen bepaald is door zulke autonome krachten. Dit is door substitutie van de bovenstaande vergelijkingen in de volgende definities gemakkelijk in te zien.

$$\text{produktieprijsspeil: } \dot{p}_y = 1,5\dot{p} - 0,5\dot{p}_m \quad (3)$$

$$\text{arbeidsinkomensquote: } \dot{w}' = \dot{p}_1 - \dot{p}_y - \dot{h} \quad (4)$$

Het resultaat voor de groei-voet van de arbeidsinkomensquote luidt immers:

$$\dot{w}' = 0,5\dot{p}_1 - \dot{p} \quad (4a)$$

Dit inzicht zal in ons betoog nog een belangrijke rol spelen,

aangezien nu duidelijk is dat de overheid met haar budgetpolitiek géén direct instrument in handen heeft om de inkomensverdeling in de gewenste richting bij te sturen. Alleen autonome loon- en prijsmutaties binnen de marktsector – zo blijkt uit vergelijking (4a) – kunnen een verandering van de inkomensverdeling oproepen.

Met de bovenstaande vergelijkingen zijn dus zowel de prijsinflatie als de inkomensverdeling volledig gedetermineerd. Blijft uiteraard de bepaling van het verloop van de lonen. Daartoe moet – zoals vergelijking (1) laat zien – ook de produktiviteitsontwikkeling bekend zijn. Deze is per definitie gelijk aan:

$$\text{arbeidsproductiviteit: } \dot{h} = \dot{y} - \dot{l} \quad (5)$$

Hierin zijn:

y = produktie van bedrijven (volume);

l = werkgelegenheid bedrijven (arbeidsjaren).

Anders dan tussen prijzen en produktie, bestaat tussen lonen en produktie dus wél een tweerichtingsverkeer. De betreffende samenhangen zijn gemakkelijk te onderkennen als de definitie van de produktie voor ogen wordt genomen:

$$\text{produktie: } \dot{y} = \frac{1}{3}\dot{c} + \frac{1}{6}\dot{i} + \frac{1}{6}\dot{g} + \frac{1}{2}(\dot{b} - \dot{m}) \quad (6)$$

Hierin zijn:

c = volume van de particuliere consumptie;

i = volume van de particuliere investeringen;

g = volume van de materiële collectieve bestedingen 6);

b = volume van de goederenuitvoer;

m = volume van de goedereninvoer.

De gewichten in deze vergelijking zijn – zoals al onze getallen – gestileerd. Desalniettemin zijn ze een goede benadering van de feitelijke quoten.

Zoals in elk macro-economisch model van de open volkshuishouding zijn ook hier vijf bestedingscategorieën onderscheiden. Daarvan vraagt de verklaring van de particuliere consumptie het grootste aantal additionele vergelijkingen, die deels van definitieve en deels van institutionele aard zijn. Deze kunnen echter gemakkelijk worden samengevat. Daarom volstaan we met het opschrijven van de semi-herleide vorm van de consumptievergelijking:

$$\text{volume particuliere consumptie: } \dot{c} = \dot{p}_1 - \dot{p} - \frac{\Delta t'}{\Delta} + \dot{l}_a \quad (7)$$

Hierin zijn:

$\Delta t'$ = mutatie van de druk van de belastingen op de gezinsinkomens (in procenten van het beschikbaar inkomen);

l_a = totaal aantal inkomenstrekkers.

Deze vergelijking heeft zo'n eenvoudige gedaante omdat we hebben verondersteld dat uit het winstinkomen niet wordt geconsumeerd en dat de reële beschikbare inkomens per arbeidsjaar in de collectieve sector even snel veranderen als het reële beschikbare loon per arbeidsjaar in bedrijven 7). (Met ont koppeling kan later nog altijd op een ad-hoc basis rekening worden gehouden.) Verder is van de volgende definitie gebruik gemaakt:

$$\text{collectieve-inkomenstrekkers: } \dot{l}_u = 2\dot{l}_a - \dot{l} \quad (8)$$

3) Zie hierover D.B.J. Schouten, *Macht en wanorde*, Leiden, 1980, waarin wordt betoogd dat in de lange-termijnbeschouwing vraag- en aanbodanalyses elkaar fasegewijs moeten afwisselen.

4) Een afwenteling van een collectieve-lastendrukstijging op de gezinsinkomens van de marktsector is begrepen in onze autonome loonimpuls.

5) A.B.T.M. van Schaik, op. cit., deel 1, Groningen, 1983, met name de hoofdstukken 2 en 4.

6) Hierin zijn ook de bedrijfsinvesteringen in woningen begrepen.

7) In feite is impliciet verondersteld dat de rente-ontvangsten van al degenen die in overheidspapier hebben belegd worden gespaard, hetgeen uiteraard een extreme suppositie is.

Het aantal collectieve-inkomenstrekkingen is tegenwoordig bij benadering gelijk aan het aantal arbeidsjaren werkgelegenheid in bedrijven, zodat we gemakshalve uit kunnen gaan van de fifty-fifty-verhouding 8). Zodoende leidt een daling van de werkgelegenheid in bedrijven met een bepaald percentage tot een stijging van het aantal inkomenstrekkingen in de collectieve sector met hetzelfde percentage.

De werkgelegenheid van bedrijven wordt in een vraagmodel verklaard door een relatie van het Verdoorn-type:

$$\text{werkgelegenheid: } \dot{l} = 0,5\dot{y} - \dot{a} - 1,5 \quad (9)$$

Hierin symboliseert a de index van de arbeidstijd. Deze vergelijking kan worden opgevat als de semi-herleide vorm van een (gelineariseerd) jaargangenmodel met vaste technische coëfficiënten, waarin de bemanningsgraad van het aantal arbeidsplaatsen zich onvolledig aanpast aan de bezettingsgraad van de productiecapaciteit. De constante term representeert voorts het verschil tussen het (netto) capaciteitseffect van de investeringen en de groeivoet van de arbeidsbesparende technische ontwikkeling 9).

Met de werkgelegenheidsvergelijking is ons rekenmodel in zoverre al volledig dat de ontwikkeling van lonen en consumptie bekend is als de productiegroei vastligt. Over deze groei kan natuurlijk altijd een veronderstelling ad hoc worden gemaakt (zoals wel eens gebeurt), maar voor de analyse van een open volkshuishouding is dit geen erg zinvolle werkwijze. In een economie als de onze wordt de groei immers in hoge mate meebepaald door de mutatie van het in- en uitvoervolume en daarmee door het verloop van lonen, prijzen en belastingen.

Wij zien geen redenen om aan te nemen dat het Centraal Planbureau met zijn verklaring van het uitvoersaldo volgens het Freia-model voor het midden van de jaren tachtig de plank erg mislaat 10). Daarom sluiten we ons op dit punt in hoge mate bij de desbetreffende specificaties aan:

$$\text{uitvoervolume: } \dot{b} = \dot{m}_w + 2(\dot{p}_m - \dot{p}) \quad (10)$$

$$\text{invoervolume: } \dot{m} = 1,5\dot{v} + 0,5(\dot{p} - \dot{p}_m) \quad (11)$$

Behalve van veranderingen in de concurrentieposities is het uitvoersaldo dus afhankelijk van de groei van de wereldhandel (\dot{m}_w) en de groei van het volume van de afzet (\dot{v}). Voor het afzetvolume kan de volgende definitie worden gebruikt: $\dot{v} = (\frac{2}{3}\dot{y} + \frac{1}{3}\dot{m})$. Daarmee rekening houdend zullen we de invoerrelatie verder in termen van de productie schrijven:

$$\dot{m} = 2\dot{y} + \dot{p} - \dot{p}_m \quad (11a)$$

Volgens het Freia-model is de invoerelasticiteit van de afzet aanmerkelijk groter dan één, namelijk 1,5. Zoals we in de laatste vergelijking zien, vertaalt dit gegeven zich in een invoerelasticiteit ten opzichte van de productie ter waarde van 2! Verder dient er op te worden gewezen dat de uitvoervergelijking géén Zijlstra-effect bevat. Dit is te verdedigen door te wijzen op de tegenwoordige situatie: ook onze buitenlandse concurrenten hebben te kampen met een aanzienlijke onderbezetting van hun productiecapaciteit.

De particuliere investeringen zijn bij een middellange-termijnverkenning meestal de sluitpost. Dit is ook wel begrijpelijk gezien de slechte resultaten die de econometristen boeken bij het nabootsen van het investeringsverloop in het verleden. Nu moet worden gezegd dat het kwantitatieve effect van de investeringen op de uitkomsten van een middellange-termijnverkenning niet mag worden overschat. De consequenties voor het macro-economische totaalbeeld van de fout die we (eventueel) maken bij het voorspellen van de investeringen, zijn namelijk relatief gering. Vooral als een economie onder het regime van een vraagmodel werkt. En daarvan gaan we voor het midden van de jaren tachtig uit. Dit neemt echter niet weg dat we tegenwoordig vooral zijn geïnteresseerd in de mogelijkheden van een structureel herstel, dat op een of andere manier toch gedragen moet worden door een verhoging van de investeringsquote. Immers, zonder voldoende investeringen ontstaat op den duur onherroepelijk weer de situatie waarin een tekort aan arbeidsplaatsen de proble-

matiek domineert, ook al zou de onderbezetting van het productieapparaat zijn weggewerkt.

Bij gebrek aan een stevig empirisch houvast, zullen we uitgaan van een investeringsfunctie die vooral vanuit een theoretisch oogpunt voor de hand ligt:

$$\text{particuliere investeringen: } i = \dot{y}_r + \dot{i} \quad (12)$$

We gaan dus niet zo ver dat we de investeringen helemaal als een exogene grootheid opvatten. Het volume van de investeringen groeit volgens deze vergelijking even snel als het reële bruto winstinkomen (\dot{y}_r). Zouden er desalniettemin sterke aanwijzingen zijn die er op duiden dat dit verband niet geheel opgaat, dan kan daarvoor via de autonome term worden gecorrigeerd 11).

Uitgaande van een arbeidsinkomensquote van 66 $\frac{2}{3}$ %, is de groeivoet van het reële bruto winstinkomen per definitie gelijk aan:

$$\text{reële winstinkomen: } \dot{y}_r = \dot{y} + \dot{p}_y - \dot{p} - 2\dot{w}' \quad (13)$$

De som van de eerste drie termen in het rechterlid is het reële inkomen van bedrijven.

We zullen tot slot veronderstellen dat de materiële collectieve bestedingen in beginsel hiermee in de pas lopen:

$$\text{materiële collectieve bestedingen: } \dot{g} = \dot{y} + \dot{p}_y - \dot{p} + \dot{g} \quad (14)$$

Een eventueel hiervan afwijkend uitgavenbeleid zal via de autonome term in de modelberekeningen tot uitdrukking worden gebracht.

Terugkijkend tot de definitie van de productie kan worden geconstateerd dat het rekenmodel nu compleet is. Alle resultaten die nu volgen zijn met dit model berekend.

3. Een eerste verkenning

De uitkomsten van een economische verkenning zijn in hoge mate afhankelijk van de buiten het model om gemaakte veronderstellingen over het verloop van de exogene variabelen. Tabel 1 laat dit zien. De bovenste helft van de tabel bevat de veronderstellingen, in casu de waarden die aan de exogene variabelen zijn toegekend en de onderste helft de resultaten, dat wil zeggen de uitkomsten van het model.

De tabel bevat drie kolommen. In de eerste kolom staan de cijfers van wat wij de *basisprojectie* noemen. Hierin is verondersteld dat de wereldhandel met gemiddeld 2% per jaar stijgt en dat de wereldinflatie daar 1 procentpunt boven ligt. Deze externe data komen grosso modo overeen met die uit de *Macro Economische Verkenning 1984*, met dit verschil dat de wereldhandels-groei door ons voorzichtig wat kleiner is geschat.

De basisprojectie is vooral bedoeld om een instrument in handen te hebben waarmee alle onzekerheden en beleidsveronderstellingen van een middellange-termijnverkenning expliciet op een rijtje kunnen worden gezet. Daarbij is gezorgd voor de

8) Over het precieze aantal inkomenstrekkingen ten laste van de collectieve sector kunnen meningsverschillen ontstaan al naar gelang men bij voorbeeld tijdelijk zieken wel of niet onder deze categorie wenst te rangschikken of verstrekte inkomensoverdrachten zus of zo in een prijs- of volumecomponent wenst uit te splitsen. Volgens sommige calculaties is het aantal collectieve-inkomenstrekkingen tegenwoordig zelfs al iets hoger dan de werkgelegenheid in bedrijven.

9) Voor technische details zij verwezen naar A. van Schaik, op. cit., deel 1, hoofdstuk 5.

10) Centraal Planbureau, *Freia*, Monografie 25, Den Haag, 1983, blz. 132 en 143.

11) Bij voorbeeld als de besparingen van de renteniers van overheidspapier worden geïnvesteerd. Overigens ligt het voor de hand dat minder wordt geïnvesteerd dan uit de formule blijkt als eerst de eigen-vermogensposities van het bedrijfsleven worden verbeterd, zodat uit dien hoofde de autonome term negatief is. In hoeverre dit ook voor de middellange termijn opgaat, is evenwel onzeker. (Met de invloed van investeringssubsidies wordt geen rekening gehouden.)

Tabel 1. De basisprojectie, in gemiddelde jaarlijkse groeivoeten in procenten

	Basisprojectie	Spoorboekje	Alternatieve projectie
<i>Veronderstellingen</i>			
Wereldprijsspeil	3,0	1,0	4,0
Wereldhandelsvolume	2,0	2,0	4,0
Druk van de gezinsbelastingen a)	2,0	-0,5	1,5
Autonome loonvoet	0,0	—	0,0
Arbeidstijd	0,0	—	0,0
Autonome collectieve bestedingen	0,0	—	0,0
Totaal aantal inkomensstrekkers	1,0	—	1,0
<i>Resultaten</i>			
1. Loonvoet in bedrijven	5,0	1,5	6,5
2. Afzetprijs	3,0	1,0	4,0
3. Productieprijs	3,0	1,0	4,0
4. Arbeidsinkomensquote	0,0	0,0	0,0
5. Arbeidsproductiviteit	2,0	0,5	2,5
6. Productievolumen van bedrijven	1,0	1,0	2,0
7. Volume van de particuliere consumptie	1,0	1,0	2,0
8. Aantal collectieve-inkomens-trekkers	3,0	-0,5	2,5
9. Werkgelegenheid in bedrijven	-1,0	0,5	-0,5
10. Uitvoervolume	2,0	2,0	4,0
11. Invoervolume	2,0	2,0	4,0
12. Volume van de particuliere investeringen	1,0	1,0	2,0
13. Reële winstinkomen	1,0	1,0	2,0
14. Volume van de materiële collectieve bestedingen	1,0	1,0	2,0
15. Mutatie van het collectieve financieringssaldo b)	0,0	0,0	0,0
16. Mutatie van de collectieve-lastendruk b)	2/3	-1/6	0,5
17. Mutatie van het uitvoersaldo (in constante prijzen) b)	0,0	0,0	0,0
18. Mutatie van het uitvoersaldo (in lopende prijzen) b)	0,0	0,0	0,0

a) In procenten van het beschikbaar inkomen.
b) In procentpunten van het marktinkomen.

aanwezigheid van een tweetal duidelijk herkenbare referentiepunten op basis waarvan de alternatieven goed met elkaar kunnen worden vergeleken.

Zo geldt in de eerste plaats dat de basisprojectie een constante arbeidsinkomensquote bevat. Het was niet moeilijk om hiervoor de geëigende veronderstellingen te vinden: gezien de loon- en prijsvorming van het vraagmodel mogen in dit geval immers géén autonome loon- en prijsmutaties optreden.

In de tweede plaats – zo wordt verondersteld – neemt het totale collectieve financieringssaldo *ten gevolge van de stijgende rentelasten met 1 procentpunt per jaar af*. (Het tekort neemt dus met 1 procentpunt per jaar toe). De rentelasten laten we hier verder buiten beschouwing. Derhalve bevat de basisprojectie een *constant* financieringssaldo. Om dit te bereiken is verondersteld dat de belastingdruk op de beschikbare gezinsinkomens met 2% per jaar wordt verhoogd. Dit cijfer kan worden gevonden met behulp van de definitie van het financieringssaldo dat wij hier in zijn semi-herleide vorm presenteren:

$$\Delta F_g(I) = \frac{1}{3}(\dot{I} + \Delta t') - \frac{1}{3}\dot{w}' - \frac{1}{6}\dot{g} - \frac{1}{3}\dot{I}_a \quad (15)$$

Het cijfer (I) duidt er op dat we hier het financieringssaldo *exclusief* de rentelasten op het oog hebben. Verder zij er op gewezen dat wij afzien van een belastingpolitiek waarbij de druk op het beschikbare winstinkomen wordt veranderd. (Bovendien zitten in onze definitie van het financieringssaldo geen investeringssubsidies.) Daarom heeft de overheid in ons geval voor haar budgetpolitiek twee instrumenten in handen, namelijk de druk van de belastingen op het beschikbaar inkomen van gezinnen ($\Delta t'$) en de volumeontwikkeling van de autonome bestedingen (\dot{g}). In dit verband is het van belang om er op te wijzen dat de

balanced-budgetmultiplier van ons model precies *nul* is. We zouden dus even goed hebben kunnen veronderstellen dat $\dot{g} = -8$ in plaats van $\Delta t' = 2$ (of een mengvorm daarvan). De resultaten voor lonen, productie en werkgelegenheid veranderen daardoor niet.

Dit laatste is gemakkelijk te begrijpen als we de effecten van een budgetpolitiek à la Haavelmo bekijken. Een (extra) stijging van de autonome bestedingen met bij voorbeeld 4% per jaar dient in zo'n geval te worden gefinancierd met een stijging van de druk van de gezinsbelastingen met 1% per jaar. Daardoor gaan de reële beschikbare inkomens van alle inkomensstrekkers – en zodoende het volume van de particuliere consumptie – er met hetzelfde percentage op achteruit. De consumptie daalt in dit geval dus met 1%, wat in termen van het productievolumen precies wordt goedge maakt door de toeneming van de autonome bestedingen met 4%.

Ten einde het financieringstekort (I) constant te houden bevat onze basisprojectie dus een stijgende druk van de belastingen op de gezinsinkomens. Daardoor blijven zowel de totale collectieve-lastendruk als het *totale* financieringstekort (inclusief de rentelasten) toenemen. Nu moge het bekend zijn dat een stijgende lastendruk noch een stijgend financieringstekort strookt met de doelstellingen van het economisch beleid, zoals die in het recente verleden zijn geventileerd en zoals die voor de komende jaren zonder twijfel opgeld zullen blijven doen. Wij zijn in onze taxatie dus erg gematigd als we aannemen dat de overheid in de toekomst zal proberen de stijging van de collectieve-lastendruk tot staan te brengen. Daarom zullen we thans stilstaan bij de vraag hoe de overheid zo'n – laten we zeggen constante – lastendruk zou kunnen bewerkstelligen.

Een *eerste* antwoord op deze vraag ligt wel erg voor de hand als we de mogelijkheid van een „omgekeerde” *balanced-budget* politiek voor ogen nemen. Daarmee kan de stijging van de collectieve-lastendruk inderdaad worden afgeremd. In zo'n geval vindt een verschuiving plaats van collectieve materiele consumptie naar meer consumptie in de particuliere sector, bij voor het overige gelijkblijvende resultaten in de bedrijvensector. Daarmee is dan alles gezegd. Zolang de geringere lastendrukstijging zich niet vertaalt in een lagere nominale loonontwikkeling (wat hier is verondersteld), zijn inflatie, groei en werkloosheid voor zo'n politiek indifferent.

Een *tweede* antwoord op de hierboven gestelde vraag ligt bij een verkorting van de arbeidstijd (bij gelijkblijvende bedrijfstijd) die gepaard gaat met een zodanige verlaging van de gezinsbelastingen dat de reële beschikbare inkomens constant blijven (12). Zo'n combinatie van arbeidsduurverkorting met belastingverlaging hoeft het financieringstekort niet te vergroten, mits de overheid er in slaagt de belastingverlaging in de pas te doen lopen met de mate waarin de opvallende arbeidsplaatsen worden herbezet. Ons model laat zien dat één procent meer werkgelegenheid in bedrijven in zo'n geval een verlaging van de druk van de gezinsbelastingen toelaat met eveneens één procent, *zonder dat* het financieringssaldo een wijziging ondergaat (13). Dit komt uiteraard omdat de overheid enerzijds de vereiste (reële) loonlevering voor haar rekening neemt die zij anderzijds terugverdiend door de vermindering van het aantal collectieve-inkomens-trekkers (14).

Voor zo'n politiek mogen we de ogen dus niet sluiten. Ze biedt kansen om de werkgelegenheid in bedrijven (per arbeidsjaar) op een in beginsel neutrale manier te vergroten. De economische groei wordt met de bedoelde overheveling van inkomensstrekkers van de collectieve naar de particuliere sector namelijk niet aangetast, *evenmin als de particuliere consumptie* (15). Daarentegen wordt wél de stijging van de collectieve-lastendruk afgeremd; bij een toeneming van de werkgelegenheid in bedrijven met 2% per

12) Min of meer constant blijven. In de praktijk zullen ze wel iets achteruit moeten gaan gezien het hogere inkomen dat de werkende verdient vergeleken met het onderhoudsinkomen dat een niet-werkende van de overheid verkrijgt.

13) Een verlaging van de belastingdruk met „circa” één procent. Vergelijk voetnoot 12.

14) Grotendeels. Vergelijk voetnoot 12.

15) De particuliere consumptie „nauwelijks”. Vergelijk voetnoot 12.

jaar zelfs in die mate dat de 2%-drukstijging volgens de basisprojectie geheel tot staan is gebracht.

We hebben nu twee mogelijkheden van een accommoderende belastingpolitiek bekeken waarmee de stijging van de collectieve-lastendruk zou kunnen worden ingedamd. Een derde mogelijkheid dient zich aan in het geval dat de wereldconjunctuur aantrekt. Dit is in tabel 1 geïllustreerd. De tweede kolom bevat het spoorboekje van de wereldhandel, aangevuld met een daarbij passende stijging van het wereldprijsspeil. De extra buitenlandse inflatie oefent alleen maar een nominaal effect uit op onze economie. In het binnenland ontstaat (op middellange termijn) namelijk een even grote extra stijging van de prijzen. Daarom is deze impuls voor ons betoog verder niet van belang.

Van meer importantie daarentegen is de toeneming van de wereldhandel, die in het spoorboekje op 2% per jaar is gesteld. Volgens ons model leidt 1% meer wereldhandel tot een additioneel productieaccres van 0,375% en een vergroting van het financieringssaldo met 0,125%. Dit laatste levert dan additionele ruimte om de belastingen te verlagen, wat op zijn beurt de groei extra aanzwengelt. Zoals de tabel laat zien leidt deze vorm van een zich aan de wereldhandel aanpassende belastingpolitiek tot een elasticiteit tussen productie en wereldhandel van 0,5! De mogelijkheden voor een (additioneel) vraagstimulerend beleid worden dus beter naarmate de wereldconjunctuur meer aantrekt. Dit is een oud keynesiaans gegeven, maar door de toepassing van ons vraagmodel is nog eens benadrukt dat het verband tussen wereldhandel en groei *onder omstandigheden* (zoals de huidige) zeer sterk kan zijn.

Overigens legt een extra stijging van de wereldhandel met 2% per jaar bij lange na niet voldoende gewicht in de schaal om de stijging van de collectieve-lastendruk volgens onze basisprojectie tot staan te brengen. Dit blijkt uit de derde kolom van tabel 1. Daarin zijn het spoorboekje en de basisprojectie samengetrokken. Aldus is een alternatieve projectie ontstaan, waarin de groei ten opzichte van de basisprojectie is verdubbeld en de afbraak van de werkgelegenheid in bedrijven is gehalveerd.

Op het aantrekken van de wereldhandel mag thans worden gehoopt, maar zulke vraagimpulsen zullen – behoudens bij excessief hoge waarden daarvan – onvoldoende soelaas bieden om binnenslands volledig orde op zaken te stellen. Daarbij gaat het om twee problemen die wij achtereenvolgens de revue doen passeren. In de volgende paragraaf wordt ingegaan op de problematiek van het financieringstekort en de daarmee samenhangende bezuinigingen. In de paragraaf daarna wordt het werkloosheidsvraagstuk en de daarop betrokken politiek van loonmatiging aan de orde gesteld.

4. De gevolgen van een eenzijdige bezuinigingspolitiek

Vooral de laatste jaren zijn vele oude keynesiaanse gewoontewijsheden ingeruild voor de „nieuwe” inzichten van aanbodeconomen en monetaristen. Inmiddels fungeert het monetaristische gezichtspunt als leidraad bij uitstek voor het uitstippelen van ons economisch beleid. We overdrijven niet door te stellen dat de tegenwoordige bezuinigingspolitiek *in hoofdzaak* is gericht op de vermindering van het financieringstekort en de collectieve-lastendruk, in het vertrouwen dat de marktsector hiervan *op den duur* de vruchten zal gaan plukken.

Redenerend van uit de optiek van het vraagmodel is een beleid van louter bezuinigingen alleen te verdedigen als deze leidt tot een verlaging van de collectieve-lastendruk en daarmee tot een lagere nominale loonontwikkeling. Is zo'n politiek daarentegen uitsluitend gericht op een vermindering van het financieringstekort, dan ontstaat onder het regime van een vraagmodel onherroepelijk een bestedingssuïtaal die de marktsector nog verder onder druk zet. Daarbij doet het er in wezen niet toe of de materiële collectieve bestedingen worden gesnoeid dan wel de collectieve inkomens.

Belangrijk is hierbij op te merken dat de *intensiteit* van de te nemen bezuinigingsmaatregelen nogal hoog moet zijn, wil het financieringstekort met 1 procentpunt afnemen. Ons rekenmodel laat zien dat 1 procentpunt minder tekort wordt afgeruild tegen een daling van bij voorbeeld de autonome materiële collectieve

Tabel 2. *Bezuinigingen, belastingverhogingen en ontkoppeling, in gemiddelde jaarlijkse groeivoeten in procenten*

	Basisprojectie	Spoorboekje	Alternatieve projectie
<i>Veronderstellingen</i>			
Wereldprijsspeil	3,0	—	3,0
Wereldhandelsvolume	2,0	—	2,0
Druk van de gezinsbelastingen a)	2,0	0,875	2,875
Autonome loonvoet	0,0	—	0,0
Arbeidstijd	0,0	—	0,0
Autonome collectieve bestedingen	0,0	-2,5	-2,5
Totaal aantal inkomensstrekkers	1,0	—	1,0
<i>Resultaten</i>			
1. Loonvoet in bedrijven	5,0	-0,75	4,25
2. Afzetprijs	3,0	0,0	3,0
3. Productieprijs	3,0	0,0	3,0
4. Arbeidsinkomensquote	0,0	0,0	0,0
5. Arbeidsproductiviteit	2,0	-0,75	1,25
6. Produktievolumen van bedrijven	1,0	-1,5	-0,5
7. Volume van de particuliere consumptie	1,0	-3,125	-2,125
8. Aantal collectieve-inkomensstrekkers	3,0	0,75	3,75
9. Werkgelegenheid in bedrijven	-1,0	-0,75	-1,75
10. Uitvoervolume	2,0	0,0	2,0
11. Invoervolume	2,0	-3,0	-1,0
12. Volume van de particuliere investeringen	1,0	-1,5	-0,5
13. Reële winstinkomen	1,0	-1,5	-0,5
14. Volume van de materiële collectieve bestedingen	1,0	-4,0	-3,0
15. Mutatie van het collectieve financieringssaldo b)	0,0	1,5	1,5
16. Mutatie van de collectieve-lastendruk b)	2/3	0,875/3	2,875/3
17. Mutatie van het uitvoersaldo (in constante prijzen) b)	0,0	1,5	1,5
18. Mutatie van het uitvoersaldo (in lopende prijzen) b)	0,0	1,5	1,5

a) In procenten van het beschikbaar inkomen.

b) In procentpunten van het marktinkomen.

bestedingen met liefst 8% 16)! Het kan bijna niet anders zijn dan dat zo'n politiek neerkomt op de afbouw van een groot aantal collectieve voorzieningen. Die weg volgend moet al maar scherper worden overwogen in hoeverre het verlies van reële collectieve zaken opweegt tegen de gewenste vermindering van het financieringstekort. Via het vraagmodel kan zo'n afweging uiteraard niet tot stand worden gebracht. Dat hoeft ook niet omdat wij hier vooral de aandacht willen vestigen op de mogelijkheden die het inspelen op een onderbezette productieapparaat te bieden heeft, overigens in het besef dat dit aangrijpingspunt slechts tijdelijk, dat wil zeggen *zolang* de onderbezetting duurt, zijn diensten kan bewijzen. Daarna – wanneer de onderbezetting is weggewerkt – zijn ook wij natuurlijk weer aanhangers van de aanbodtheorie!

Het financieringstekort is niet alleen afhankelijk van de uitgavenpolitiek. Ook de belastingpolitiek van de overheid is van invloed. Wil men om welke reden dan ook de intensiteit van de bezuinigingen niet al te ver opvoeren, dan kan altijd nog een (extra) stijging van de belastingdruk worden overwogen om tot de gewenste vermindering van het financieringstekort te komen. Hiervan is in tabel 2 een voorbeeld gegeven. Om de gedachten te bepalen zijn in de eerste kolom de cijfers herhaald van de basisprojectie, zoals we die bij tabel 1 hebben leren kennen. In de tweede kolom staan de veronderstellingen en de resultaten van een beleid dat is gericht op een vermindering van het financieringstekort (I) met 1,5 procentpunt per jaar.

Dit beleid verschilt op drie onderdelen met dat van de ba-

16) Waaronder hier ook de bedrijfsinvesteringen in woningen zijn begrepen.

sisprojectie. In de eerste plaats zijn de collectieve inkomens ont- koppeld van de loonontwikkeling in het bedrijfsleven. (Dit is hier gebeurd door een negatieve autonome inkomensimpuls van 3% per jaar in de collectieve sector te veronderstellen.) In de tweede plaats is uitgegaan van een daling van de autonome bestedingen met 2,5% per jaar. De derde wijziging ten opzichte van de basisprojectie betreft de druk van de gezinsbelastingen die met 0,875% per jaar (extra) toeneemt.

De „resultaten” in het spoorboekje zijn in enkele woorden samen te vatten: het zijn de effecten van een uitgesproken deflatoire politiek die (onder het regime van het vraagmodel) niet worden afgezwakt door een vermindering van de prijsinflatie 17). Vooral het volume van de particuliere consumptie moet het ontgelden. Dit hangt samen met de sterke vermindering van de beschikbare inkomens, waarbij de inkomensstrekkers in de collectieve sector het meeste inleveren: ambtenaren en uitkeringstrek- kers zien (als groep) hun reële netto inkomens per man met 4,625% afnemen, terwijl de daling daarvan in het bedrijfsleven ook dan nog op 1,625% per jaar uitkomt.

Het spoorboekje van tabel 2 is het prototype van de gevolgen van een monetaristische politiek in de situatie dat het vraagmodel actueel is. De gepresenteerde cijfers veranderen ook niet als de drie onderdelen van zo'n politiek anders zouden zijn verdeeld. Zou bij voorbeeld de koppeling gehandhaafd blijven, dan moet de druk van de gezinsbelastingen met 1,5% per jaar extra worden verhoogd om op een zelfde daling van het financie- ringstekort uit te komen. Het enige verschil met het spoorboekje van tabel 2 is dat de reële netto inkomens in het bedrijfsleven in dit geval even snel dalen als die in de collectieve sector, namelijk met 3,125% 18).

De laatste kolom van tabel 2 illustreert dat de vooruitzichten voor het midden van de jaren tachtig zeer slecht zijn als het monetaristische beleid in deze zin inderdaad zou worden doorgezet. Alle binnenlandse bestedingen gaan er in volume op achteruit. Alleen de ontwikkeling van het uitvoersaldo (door de dalende import!) zorgt er voor dat de daling van het produktievolume nog binnen de perken blijft. Het werkloosheidsvraagstuk wordt echter al maar groter omdat de werkgelegenheid in bedrijven met gemiddeld 1,75% per jaar daalt. Er is dus sprake van een steeds verder gaande nationale verarming, zowel in termen van het beschikbare werk als in termen van de consumptieve bestedingen.

In de volgende paragraaf zullen wij onderzoeken hoe deze verarming kan worden voorkomen terwijl toch wordt vastgehouden aan een vermindering van het financieringstekort (I) met 1,5 procentpunt per jaar, dat wil zeggen aan een vermindering van het totale financieringstekort (inclusief rentelasten) met 0,5 procentpunt per jaar.

5. Bezuinigen en tegelijkertijd stimuleren?

De jaargangeninterpretatie van produktie en werkgelegenheid is in ons land in brede kring verbreid. Mede daarom is het niet verwonderlijk dat juist *die* beleidsvoorstellen soms luid bijval krijgen waarin het behoud van arbeidsplaatsen wordt gepropageerd via het matigen van de arbeidskosten. Men herinnere zich maar de euforie die in het voorjaar van 1982 ontstond toen enkele journalisten de in de vakliteratuur reeds veel eerder bekende combinatie van loonmatiging en belastingverlaging tot het „plan-Schouten” doopten. Nadien is de belangstelling voor deze beleidsvariant langzaam maar zeker weggeëbd, niet in de laatste plaats doordat het Centraal Planbureau eerst met het ene en dan weer met het andere model voorrekende dat van dit „plan” niet de krachtige werking kon uitgaan die er in eerste instantie van werd verwacht.

Het is inmiddels een publiek geheim dat het Centraal Planbureau de gevolgen van loonmatiging in de berekeningen soms eigenmachtig afzwakt als het niet gelooft in een verlenging van de economische levensduur van kapitaalgoederen die verder gaat dan zijn basisprojectie (van dat moment) aangeeft. Het CPB is ook altijd zeer terughoudend geweest bij het naar buiten brengen van deze kwestie. Pas enkele maanden geleden (namelijk bij de presentatie van het Freia-model) is uitdrukkelijk toe-

Tabel 3. Loonmatiging en een dienovereenkomstige belastingverlaging, in gemiddelde jaarlijkse groeivoeten in procenten

	Basis- projectie	Spoor- boekje	Alterna- tieve projectie
<i>Veronderstellingen</i>			
Wereldprijspeil	3,0	—	3,0
Wereldhandelsvolume	2,0	—	2,0
Druk van de gezinsbelastingen a)	2,0	—1,875	0,125
Autonome loonvoet	0,0	—2,5	—2,5
Arbeidstijd	0,0	—	0,0
Autonome collectieve bestedingen	0,0	—	0,0
Totaal aantal inkomensstrekkers	1,0	—	1,0
<i>Resultaten</i>			
1. Loonvoet in bedrijven	5,0	—3,75	1,25
2. Afzetprijs	3,0	—2,5	0,5
3. Produktieprijs	3,0	—3,75	—0,75
4. Arbeidsinkomensquote	0,0	—1,25	—1,25
5. Arbeidsproductiviteit	2,0	1,25	3,25
6. Produktievolume van bedrijven ..	1,0	2,5	3,5
7. Volume van de particuliere consumptie	1,0	0,625	1,625
8. Aantal collectieve-inkomens- trekkers	3,0	—1,25	1,75
9. Werkgelegenheid in bedrijven	—1,0	1,25	0,25
10. Uitvoervolume	2,0	5,0	7,0
11. Invoervolume	2,0	2,5	4,5
12. Volume van de particuliere investeringen	1,0	3,75	4,75
13. Reële winstinkomen	1,0	3,75	4,75
14. Volume van de materiële collectieve bestedingen	1,0	1,25	2,25
15. Mutatie van het collectieve financieringssaldo b)	0,0	0,0	0,0
16. Mutatie van de collectieve- lastendruk b)	2/3	—5/8	1/24
17. Mutatie van het uitvoersaldo (in constante prijzen) b)	0,0	1,25	1,25
18. Mutatie van het uitvoersaldo (in lopende prijzen) b)	0,0	0,0	0,0

a) In procenten van het beschikbaar inkomen.

b) In procentpunten van het marktinkomen.

gegeven dat de uitkomsten van de spoorboekjes zeer gevoelig zijn voor de basisprojectie 19).

Wij zullen hier niet ingaan op deze toch wel wat technische vraag of de levensduur van kapitaalgoederen al dan niet met meer dan één jaargang per jaar kan worden verlengd. Dat hoeft ook niet, omdat van loonmatiging in ons vraagmodel geen invloed uitgaat op de reële arbeidskosten en zodoende ook niet op de economische levensduur. Dit is in de tweede kolom van tabel 3 geïllustreerd. Hierin staan de gevolgen van een (autonome) loonmatiging van 2,5% per jaar, aangevuld met een zodanige verlaging van de druk van de belastingen op de gezinsinkomens dat het financieringstekort (I) constant blijft. De „resultaten” in dit spoorboekje zijn in grote lijnen al bekend van het „plan-Schouten”. Er zijn echter ook verschillen.

In de eerste plaats werkt de loonmatiging volgens ons vraagmodel op korte termijn *beter* dan volgens de aanbod- en synthese-modellen waarmee destijds de gevolgen van een combinatie van loonmatiging en belastingverlaging zijn doorgerekend. Dit komt omdat de prijzen in het vraagmodel *niet* reageren op het aantrekken van de produktie. Zelfs kan het volume van de particuliere consumptie relatief sterk toenemen. In de tweede plaats blijven de reële arbeidskosten ongewijzigd 20). Daarop is hier-

17) De resultaten worden nog slechter als met de eventuele wisselkoersreacties rekening wordt gehouden die het gevolg zijn van het door de bezuinigingen geïnduceerde overschot op de lopende rekening van de betalingsbalans.

18) Zie ook de nuancering die op dit punt in voetnoot 12 is aangebracht.

19) Centraal Planbureau, op. cit., blz. 111.

20) De groeivoet van de reële arbeidskosten is per definitie het verschil tussen de groeivoet van de loonvoet in bedrijven en de groeivoet van de produktieprijs.

boven al geweest. En in de derde plaats muteert ook het uitvoersaldo (in lopende prijzen) niet, hetgeen belangrijk is omdat als gevolg van de nominale loonmatiging géén ongunstige wisselkoersreacties mogen ontstaan.

De laatste kolom van tabel 3 laat zien dat de vooruitzichten voor het midden van de jaren tachtig nu aanmerkelijk gunstiger zijn dan in het geval van een eenzijdige bezuinigingspolitiek die gericht is op een vermindering van het financieringstekort. (Men vergelijkte met de laatste kolom van tabel 2). Alle bestedingen trekken aan en zelfs de groeivoet van de werkgelegenheid in bedrijven komt weer boven de nullijn te staan. Maar een stijging van 0,25% weegt natuurlijk bij lange na niet op tegen de toename van het aanbod van arbeid: de werkloosheid zal ook in dit geval blijven stijgen. Het is dus duidelijk dat aan een herverdeling van arbeid niet valt te ontkomen, wil men meer werk per man of vrouw scheppen.

Wat dit laatste betreft, hebben we hierboven al gezien dat het mogelijk is om de werkgelegenheid in bedrijven via arbeidstijdverkortening op een in beginsel neutrale manier te vergroten. Het lijkt dan in hoofdzaak een kwestie van (sociaal-maatschappelijke) organisatie om de herbezetting van openvallende arbeidsplaatsen inderdaad ook te doen effectueren. Technisch gesproken is dat zo, maar het moet daarbij wel duidelijk zijn *waarom* tegelijkertijd een vermindering van het financieringstekort zo'n hoge prioriteit verdient. Het inspelen op sociaal-psychologische elementen vraagt om een „uitgebalanceerd” beleid dat ook op korte termijn zichtbare resultaten boekt, vooral in de sfeer van de werkloosheid en *zonder* dat de aandacht van alle partijen die daaraan zouden moeten meewerken uitsluitend in beslag wordt genomen door het „inleveren” en de verdeling daarvan over de verschillende groepen inkomensstrekkers.

Om de gedachten te bepalen, is in tabel 4 een voorbeeld gege-

Tabel 4. Loonmatiging, belastingverlaging en bezuinigingen, in gemiddelde jaarlijkse groeivoeten in procenten

	Basisprojectie	Spoorboekje	Alternatieve projectie
<i>Veronderstellingen</i>			
Wereldprijsspeel	3,0	1,0	4,0
Wereldhandelsvolume	2,0	2,0	4,0
Druk van de gezinsbelastingen a)	2,0	-2,0	0,0
Autonome loonvoet	0,0	-2,5	-2,5
Arbeidstijd	0,0	-2,0	-2,0
Autonome collectieve bestedingen	0,0	-2,5	-2,5
Totaal aantal inkomensstrekkers	1,0	-	1,0
<i>Resultaten</i>			
1. Loonvoet in bedrijven	5,0	-5,0	0,0
2. Afzetprijis	3,0	-1,5	1,5
3. Productieprijis	3,0	-2,75	0,25
4. Arbeidsinkomensquote	0,0	-1,25	-1,25
5. Arbeidsproductiviteit	2,0	-1,0	1,0
6. Productievolumen van bedrijven	1,0	2,0	3,0
7. Volume van de particuliere consumptie	1,0	-1,5	-0,5
8. Aantal collectieve-inkomensstrekkers	3,0	-3,0	0,0
9. Werkgelegenheid in bedrijven	-1,0	3,0	2,0
10. Uitvoervolumen	2,0	7,0	9,0
11. Invoervolumen	2,0	1,5	3,5
12. Volume van de particuliere investeringen	1,0	3,25	4,2
13. Reële winstinkomen	1,0	3,25	4,2
14. Volume van de materiële collectieve bestedingen	1,0	-1,75	-0,7
15. Mutatie van het collectieve financieringssaldo b)	0,0	1,5	1,5
16. Mutatie van de collectieve lastendruk b)	2/3	-2/3	0,0
17. Mutatie van het uitvoersaldo (in constante prijzen) b)	0,0	2,75	2,75
18. Mutatie van het uitvoersaldo (in lopende prijzen) b)	0,0	1,5	1,5

a) In procenten van het beschikbaar inkomen.

b) In procentpunten van het marktinkomen.

Tabel 5. De ontwikkeling van de werkloosheid a)

	Beginniveau in mln. personen (arbeidsjaren)	Mutaties volgens de basisprojectie		Mutaties volgens de alternatieve projectie uit tabel 4	
		in personen × 1.000	in procenten	in personen × 1.000	in procenten
Ambtenaren	0,75	-7,5	-1,0	15,0	2,0
Werklozen	1,0	95,0	9,5	-40,0	-4,0
Overige inactieven	2,0	25,0	1,25	25,0	1,25
Collectieve-inkomensstrekkers	3,75	112,5	3,0	0,0	0,0
Werkenden bij bedrijven	3,75	-37,5	-1,0	75,0	2,0
Totaal aantal inkomensstrekkers ..	7,5	75,0	1,0	75,0	1,0

a) Mutaties gemiddeld per jaar.

ven van zo'n uitgewogen beleid en de macro-economische gevolgen daarvan. Ons beleidsplan resulteert in een alternatieve projectie, waarin het financieringstekort (I) met 1,5 procentpunt per jaar daalt en de collectieve-lastendruk (per saldo) niet meer stijgt. Om dit te bereiken is het *niet* nodig de ontwikkeling van de inkomens in de collectieve sector los te koppelen van de loonontwikkeling in het bedrijfsleven. Een ont koppeling is bij de samenstelling van tabel 4 dan ook niet verondersteld.

Het spoorboekje van tabel 4 is de som van de eerder besproken spoorboekjes 1, 2 en 3, zonder ont koppeling dus, en aangevuld met de effecten van een verkortening van de arbeidstijd met 2% per jaar, gepaard met een navenante verlaging van de druk van de gezinsbelastingen.

De arbeidstijdverkortening kan ook worden weggelaten 21). Het enige verschil met de hier gepresenteerde alternatieve projectie is dan dat de werkgelegenheid constant blijft in plaats van met 2% te stijgen en dat de druk van de gezinsbelastingen dan niet constant blijft, maar met 2% per jaar blijft toenemen. Het is in ieder geval duidelijk dat zonder arbeidstijdverkortening nog niet veel wordt opgelost. Hetzelfde geldt trouwens als de veronderstelde extra stijging van de wereldhandel niet zou doorgaan.

De laatste kolom van tabel 4 bevat dus onze alternatieve verkenning van het midden van de jaren tachtig voor het geval dat het beleid zich conform ons voorstel gaat ontwikkelen. Vergelijken we dit met de basisprojectie, dan valt de alternatieve verkenning slechts op één punt negatief uit: de particuliere consumptie daalt enigszins en de materiële collectieve bestedingen lopen thans in volume terug in plaats van met 1% te groeien 22). Dit is de prijs die moet worden betaald om het financieringstekort te verminderen. Daar staat tegenover dat de werkloosheid eindelijk wordt teruggedrongen, in plaats van dat zij sterk blijft stijgen. Tabel 5 geeft hiervan een overzicht.

De beginniveaus in de tabel zijn enigszins gestileerd, maar desalniettemin representatief voor de huidige omstandigheden. We

21) Bij voorbeeld als men weinig vertrouwen heeft in de mogelijkheid van herbezetting van de openvallende arbeidsplaatsen. Wij willen er hier echter uitdrukkelijk op wijzen dat het spoorboekje van tabel 4 als één *toetaalplan* moet worden gezien, waarvan de arbeidstijdverkortening, de loonmatiging en de belastingverlaging onlosmakelijke elementen zijn die *zonder elkaar* niet kunnen worden geëffectueerd. Zo is de door het totaalplan geïnduceerde extra productiegroei een noodzakelijke voorwaarde voor herbezetting van arbeidsplaatsen in een tijd waarin het productieapparaat onderbezet is. Wanneer deze extra groei achterwege blijft, bij voorbeeld bij gebrek aan voldoende loonmatiging plus belastingverlaging, dan is een herbezetting van de openvallende arbeidsplaatsen onwaarschijnlijk!

22) Overigens kan praktisch worden gesproken van een stabilisatie van het totale consumptievolumen als men rekening zou houden met allerlei tweede-orde-effecten, die wij eenvoudshalve hebben verwaarloosd. Vergelijk voetnoot 12.

zien dat het aantal werklozen volgens de basisprojectie nog met bijna 100.000 toeneemt, terwijl het volgens de alternatieve projectie met 40.000 daalt. Een ander belangrijk verschil met de basisprojectie is de stijging van de investeringsquote. De positieve gevolgen hiervan zullen vooral op lange termijn zichtbaar worden. Reden waarom we tot slot nog eens zullen ingaan op de vraag hoe actueel het bij de berekeningen gebruikte vraagmodel wel is en of onze resultaten erg veel veranderen als in plaats daarvan toch het aanbodmodel (of een synthese tussen beiden) zou worden toegepast.

6. Slot

In de loop van de jaren zeventig is in de theoretische literatuur de aandacht verschoven van de keynesiaanse traditie van vraagmodellen met starre prijzen naar de meer klassieke interpretaties van het economisch proces die te boek staan als aanbodmodellen met volkomen prijsflexibiliteit, waarin wordt uitgegaan van een volledig bezet productieapparaat. Ook in onze tegenwoordige macro-econometrische modellen is deze verschuiving te zien, zij het dat toch altijd sprake is van modellen met een synthese karakter.

Achteraf kan worden vastgesteld dat deze verschuiving vooral is geïnspireerd door de ervaringen uit de jaren 1968 tot en met 1974. Toen was het productieapparaat inderdaad (vrij) volledig bezet en kon de toeneming van de werkloosheid in hoofdzaak worden verklaard uit het steeds groter wordende tekort aan arbeidsplaatsen. Vanaf het midden van de jaren zeventig begon ook de produktiegroei (meer) te stagneren. Daarmee trad het verschijnsel onderbezetting op de voorgrond, wat door de modellen van het Centraal Planbureau ook uitdrukkelijk werd signaleerd 23). Volgens het Freia-model bij voorbeeld zou in de periode 1976-1981 sprake zijn geweest van een daling van de bezettingsgraad met circa 8 punten 24). Voor de jaren daarna laten eigen berekeningen met het Vintaf-model zien dat de daling onverminderd doorgaat.

Deze en andere signalen rond het verloop van de bezettingsgraad zijn een aanwijzing dat ernstig rekening dient te worden gehouden met de risico's van een verder gaande vraaguitval als het beleid eenzijdig is gericht op een vermindering van het financieringstekort. Dit is hierboven door de toepassing van het vraagmodel geïllustreerd. Alleen een beleid van loonmatiging en

arbeidstijdverkorting, aangevuld met een adequate belastingpolitiek, kan de risico's verminderen die zijn verbonden aan een eenzijdige nadruk op de bezuinigingspolitiek. Ook dat blijkt uit de toepassing van het vraagmodel. Desalniettemin is het voor het *totaal* van onze beleidsaanbevelingen (dus niet voor de beleidsonderdelen afzonderlijk) weinig essentieel of we nu van een vraagmodel dan wel van een aanbodmodel uitgaan.

Ook met een aanbodmodel zouden we tot dezelfde *totale* aanbeveling zijn gekomen. Het enige verschil is dat het aanbodmodel op middellange termijn iets minder optimistische resultaten laat zien zo lang de extra investeringen niet tot meer productiecapaciteit en daarmee tot meer productie en werkgelegenheid hebben geleid. Rekening houdend met het capaciteitseffect van de investeringen zijn de uitkomsten van het vraag- en aanbodmodel van een politiek van loonmatiging, arbeidstijdverkorting en bezuinigingen zelfs nagenoeg identiek. Het enige punt waarop het aanbodmodel van het vraagmodel verschilt is de uitkomst voor de particuliere investeringen. De investeringen kunnen volgens het aanbodmodel sterker aantrekken al naar gelang de binnenlandse rentevoet (endogeen ten gevolge van de reductie van het financieringstekort) meer onder het wereldrenteniveau komt te liggen. In het vraagmodel bestaat deze mogelijkheid uiteraard niet. We hebben eerder echter al gesteld dat het moeilijk is om aan de investeringen een hecht empirisch fundament te geven. Daarmee neemt een bezuinigingsbeleid dat zijn inverdieneffecten vooral van de renteverlaging moet halen, dus wel erg grote risico's.

We hebben hierboven laten zien dat zulke belangrijke risico's zijn te vermijden als de loonontwikkeling in de marktsector voldoende afstand neemt van de groeivoet van het wereldprijsspeel. (In onze berekeningen komt de benodigde discrepantie op circa 4 punten uit.) De overheid kan hiervoor de nodige voorwaarden scheppen door de loonmatiging uitdrukkelijk ter zijde te staan met daarbij passende belastingverlagingen. Zonder deze voorwaarden is een bezuinigende budgetpolitiek daarentegen bijzonder riskant.

D.B.J. Schouten
A.B.T.M. van Schaik

23) Zie hierover de literatuur omtrent het Vintaf-model.

24) Centraal Planbureau, op. cit., blz. 107.